

**Dzimte? Dzimums? Starpdisciplīnu akadēmiskā diskusija par dzimumu
līdztiesības jēdzieniem. 2016.gada 11. marts, Rīga, LM/LU SZF**

Tulkojot anglicismu *gender* latviski

Ausma Cimdiņa

LU HZF Latvistikas un baltistikas nodaļas profesore

LM uzstādījums, diskusiju izsludinot

Diskusijas publiskajā telpā atklāj, ka vienota izpratne par dzimumu līdztiesības jēdzieniem [Latvijā] nepastāv – nereti lietotie termini tiek pārprasti un izmantoti neatbilstošā veidā, kas veicina maldinošu uzskatu un attieksmju veidošanos, veicina aizspriedumu rašanos.

Izpratne par sieviešu un vīriešu vienlīdzīgām iespējām un tiesībām jeb dzimumu līdztiesību un tās nozīmi laika gaitā ir mainījusies, un mainās joprojām. Mainās arī šos fenomenus aprakstošie jēdzieni.

I. Jēdzienu interpretācija un skatījums filoloģijā, lingvistikā un tiesību zinātnēs

Manā pieredzē tas drīzāk ir jautājums par anglicisma *gender* tulkojumu latviešu valodā, nevis par jēdziena satura interpretāciju.

Domājamās tēmas/pieturas punkti:

Ko saka latviešu valodas izjūta?

Ko saka latviešu valodas un terminoloģijas vārdnīcas ?

Ko saka anglicisma *gender* tulkošanas prakse un/vai atveide citās valodās?

DZIMUMU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA INTEGRĒŠANA PRAKSĒ. Rokasgrāmata. – Rīga, UNDP, 2003

Autore : Astrīda Neimanis. Autortiesības ANO Attīstības programmas Eiropas un NVS reģionālais birojs: New York, 10017, USA. Vāka attēla autortiesības: Nele Zirnīte. Tulkojuma autortiesības: ANO Attīstības programmas pārstāvniecība Latvijā. Tulkojusi: Elizabete Pičukāne. Tulkojuma izstrādē piedalījušies: Kristaps Petermanis, Ilze Jēkabsons. Pateicība tulkojuma sagatavošanā: Ausmai Cimdiņai, Pārslai Eglītei, Agnesei Gailei, Marijai Golubevai, Elitai Kressei, Jānim Vējam u.c

Divi citāti no nodaļas «Terminu skaidrojums»:

Dzimums šajā rokasgrāmatā tiek izprasts gan kā cilvēku bioloģiska pazīme, gan sociāla – no sabiedrības uzskatiem, attieksmēm un uzvedības normām izrietoša – parādība.

Dzimumsociālās attiecības, attiecības starp dzimumiem ir vīriešu un sieviešu attiecības, kas risinās noteiktā sociālā vidē, piemēram, darbā, uz ielas, ģimenē. Dzimumsociālās attiecības nav vienādojamas ar dzimumattiecībām jeb seksuālajām attiecībām.

Mana piezīme: Tātad runa ir par **anglicismu *gender*** feminisma otrā viļņa (20. gs. 60.-70. g.) teorētisko diskusiju ietvarā – par *gender* kā jēdzienu, kas savu nozīmi iegūst *sex – gender* opozīcijas ietvaros un ir domāta cilvēka bioloģiskās dzimumpiederības (*sex*) un sociāli konstruētas dzimumdiferences (*gender*) nošķīrumam.

Tas, ka **cilvēks ir biosociāla būtne**, intelektuāļiem nav bijis noslēpums arī agrāk, un anglicisma *gender* atveides/adaptācijas citvalodu vidē pieredzē drīz vien (20. gs. 90. gados) atklājās, ka *gender* jaunievedums pats par sevi daudz ko neatrisina, izvirza jaunas teorētiski metodoloģiskas, kā arī tulkošanas un adaptācijas problēmas valodās, kur gramatiskās dzimtes (*gender*) kategorijai ir spēcīga leksiski gramatiskā slodze un vajadzības veidot šādu *sex – gender* (dzimums – dzimte) opozīciju būtībā nav.

- Piemeram, Karinas Viderbergas rakstā “Translating gender” (pirmpublic. anglicki – *Nora*, 1998, 2(6)), kas veltīts *gender* pozicionēšanas un adaptācijas problemātikai skandināvu humanitāro un sociālo zinātņu leksikā, uzsvērts, ka skandināvu valodās nav vārda, kas spētu līdzvērtīgi funkcionēt *sex – gender* opozīcijas ietvaros, un ka šīs abas nozīmes ir integrētas vienā jēdzienā (dāniski *køn*, zviedriski *kön*, norvēģiski *kjønn*).
- Tulkojot K.Viderbergas rakstu latviski, pie tā paša secinājuma: latviešu valodā nav vārda, kas spētu līdzvērtīgi funkcionēt *sex – gender* opozīcijas ietvaros, un šīs abas nozīmes ir integrētas vārdā *dzimums* - nonāk arī J. N. Vējš. Savā «Tulkotāja piezīmē» (*Feministica Lettica II* , 2001) viņš uzsver, ka , praktizējot *gender* burtisko tulkojumu ('dzimte'), tādējādi mēģinot piešķirt papildnozīmi gramatiskās dzimtes kategorijai, tiktu panākts pretējs efekts – dzimumsocialitātes izpratnes nianse tiktu maskētas.
- Iespējami precīzākam *gender* latviskojumam Vējš iesaka veidot salikteni *dzimumsocialitāte*, *dzimumsociālās attiecības*, kas uzskatāmāk ietvertu abu – bioloģiskā dzimuma un sociāli konstruētā dzimuma – jēdzienu semantiku un norādītu uz saikni ar *gender* konceptu.

Izvēloties *gender* burtisko tulkojumu 'dzimte', latvieši ir bijuši diezgan unikāli, jo ne tikai skandināvi, bet arī:

- brāļi lietuvieši ir palikuši pie sava *lytis* (tātad *dzimums*)
- vācieši pie sava *Geschlecht* (tātad *dzimums*)
- krievi pie sava *пол* (tātad *dzimums*) vai pārņēm netulkojot, un tāda pati bijusi arī poļu, čehu, slovāku u.c. slāvu valodu izvēle

Izvēles loģika – arī šajās valodās abas nozīmes (*sex/gender*) ir integrētas vārdā *dzimums* (*lytis*; *Geschlecht*; *пол*), un par ko ir runa (par cilvēka bioloģisko esību vai sociāli konstruētiem priekšstatiem), norāda lietojuma konteksts.

Rodas jautājums, kālab latviešu valodā, tulkojot *gender*, jēdziena *dzimums* semantika būtu sašaurināma, bet gramatiskās dzimtes kategorijai jāuztiepj papildnozīme? Proti, kāpēc jēdziens *dzimums* būtu aizstājams ar jēdzienu *dzimte*?

Valodas lietotāju pretestība

«Neatkarīgās» žurnālisti *gender* nereti atveido, latviski netulkojot, un pejoratīvā nozīmē:

V.Avotiņš: «...tas var nozīmēt attiecīgu iespaidu uz politiku. Piemēram, ģimenes politikas nosvārstīšanos **genderpolitikas** virzienā.» (Neatkarīgā, 2014.11.11.)

B.Latkovskis: « Politiski viņa sevi ir pozicionējusi kā dedzīgu **genderisma** ideoloģijas atbalstītāju.»

(Neatkarīgā, 2014, 03.12.)

E.Veidemane: «... viņa darīs visu iespējamo, lai mūsu valsts pievienotos bēdīgi slavenajai Stambulas konvencijai, kas būs **dženderisma** ideoloģijas nekaunīga uzspiešana Latvijai.» (Neatkarīgā, 2016.23.02.)

Jānis Vanags : «Atliek vēl iedvest, ka viņam nav tradīcijas, nav reliģijas, **nav dzimuma, tikai dzimte ...**» (Latvijas Avīze, 2013, 20.11. , no sprediķa Domā Valsts svētku dievkalpojumā)

Mūsdienu angļu valodā *gender* ir apaudzis ar papildnozīmi un nereti tiek lietots nevis sociālu konstrukciju, bet bioloģiskā dzimuma apzīmēšanai (*gender quotas, opposite gender, same gender, female gender, male gender* u. tml.). Uzskatāmi tas redzams EUROSTAT statistikā, kur *male* un *female* indikāciju ailē tiek prasīts norādīt *gender* (nevis *sex*), taču uzskaitītas tiek ķermeniski iemiesotas dzīvas būtnes, nevis teorētiskas konstrukcijas.

Gender *noun* SEX

1 the physical and/or social condition of being male or female: *Does this test show the gender of the baby?*

2 [*singl/pl*] all males or all females, considered as one group: *I think both genders are capable of looking after children.*

3 GRAMMAR / the grammatical arrangement of nouns, pronouns and adjectives into MASCULINE, FEMININE and NEUTER types in some languages

Cambridge Advanced Learner's Dictionary. Cambridge University Press, 2008, p.596

Mūsdienu pētījumi feminisma literatūrfilozofijā uzsver, ka sievietes ķermenis ir bioloģiski dots un tajā pašā laikā kultūrzīmju piesātināts, un “kā cilvēki mēs dzīvojam un piedzīvojam savus ķermeņus kā ar nozīmi piesātinātus, nevis vienīgi kā tukšus bioloģiskus priekšmetus.” (Stone, A. Introduction to Feminist Philosophy. Polity Press, 2007)

Paradokss: *sex/gender* sematikas līkloči ir bijusi angļu valodas iekšējā lieta?

Vārds *sex* angļu valodā apzīmē gan dzimumu, gan seksu, proti, dzimumaktu, un līdz ar to jēdziena *sex* lietojums cilvēka dzimumsocialitātes izpratnes pozicionēšanā ir stipri ierobežots (citu Eiropas tautu valodās, ieskaitot latviešu, šīs problēma nepastāv).

Uzdrošinos apgalvot, ka, tulkojot *gender* latviski, vārds *dzimums* būtu loģiskākā izvēle.

Prezentācijā izmantoti NFI projekta «**Gender, Culture and Power: Diversity and Interactions in Latvia and Norway/ Dzimumsocialitāte kultūras un varas mijattiecībās: Latvijas un Norvēģijas diversitātes**» pētījumu rezultāti

PALDIES PAR UZMANĪBU!